

A Debreceni Nemzetőrség története

Gazdag István.

A nemzetőrség intézménye fontos szerepet játszott a magyar szabadságharcban, annak ellenére, hogy helyét-jelentőségét kortársai igen ellentmondásosan ítélték meg „Alig van, vagy talán nincs is hazánkban intézkedés, mely körül annyi ügyetlenség és egyszersmind önkény fordult volna elő, mint a nemzetőrség felállításánál és rendezésénél, nemkülönben ennek szolgálaira szorításánál.” írta a Nemzetőr.¹ Beöthy Ödön, Bihar vármegye országosan ismert politikusa viszont így vélekedett „... ön erejére szorított nemzetiségünk egyedüli óvszere... a nemzetőrség.”² A Március Tizenötödike az első napokban az alkotmány, a rend és a haza védelmezőjét köszöntötte a szervezendő őrseregben a Nemzetőr, a nemzet szabadságának őrizőjeként méltatta a fiatal szervezetet.³ A nemzetőrség feladatát a miniszterelnök 1848. március 22-én kelt körlevelében fogalmazta meg: „Városokban s népesb helyeken a vagyonos osztályból olly őrsereget alkottathatnánk, mely már együtt tartása által a veszély és vagyonszorongást fenntartani képes leend.”⁴ Az első napokban tehát a vagyonosak érdekeit szem előtt tartó, a köznyugalmat biztosító rendészeti teendők ellátására kapott megbízást. A miniszterelnök, mint a nemzetőrség főparancsnoka hangsúlyozta, hogy a nemzetőrség „...a hadseregtől egészen elkülönözött testületet képez.” A szervezéséről szóló 1848: XII. tc. végrehajtása az április 21-én kiadott nemzetőri összeírás megkezdésére utasító rendelettel vette kezdetét. A kormány felívta a hatóságok

¹ Nemzetőrség 1848. augusztus 27. Id. *Urbán Aladár*: A nemzetőrség és honvédség szervezése 1848 nyarán. Bp. 1973. 121.

² *Beöthy Ödön* idézi május 7-én kelt levelében. OL. HNI. 1848. 140. Id. Urbán A. 121.

³ Március Tizenötödike 1848. március 23., Nemzetőr 1848. május 27. Id. Urbán A. 121.

⁴ OL. Httan. Közig. 1848-4-159., OL. MOIB. 1848. 82. Id. Urbán A. 17.

figyelmét, hogy csak ott kezdődjön meg az összeírás ahol ellenszenvet nem tapasztalnak. Május 25-én a miniszterelnök már megtiltotta, hogy azokban a helyiségekben ahol ellenállás tapasztalható megkezdődjék az összeírás. E probléma rendezése mellett megoldásra várt a nemzetőrség felfegyverzése, kiképzése, a lovasság és a tüzérség szervezése. A harctérre vezénylés megkövetelte a szigorú fegyelmet, ami a nemzetőröknél szokatlan volt. A közvélemény határozott reformokat sürgetett. A kormány a cenzus eltörlését, illetve az általános nemzetőri kötelezettség bevezetését tervezte országgyűlés elé vinni. Erre azonban nem kerülhetett sor az augusztusi-szeptemberi események miatt. *Urbán Aladár* helyesen állapította meg „...a nemzetőrség Világosig diadalmas és veszett csaták során viselte magán a korán felismert gyermekbetegség el nem múló nyomait.”⁵ Mészáros Lázár hadügyminiszter – a magyar katonaság alacsony létszáma miatt – már júniusban sürgette a Tiszántúl és a Duna-Tisza köze túlnyomóan magyar lakosú megyéit nemzetőr csapatok felállítására és felfegyverzésére.⁶ Július folyamán az Alföldről több mint 20.000 nemzetőrt vezényeltek a délvidékre. A szélesedő szerb felkeléssel szemben a politikai-katonai vezetés arra kényszerült, hogy a harcmezőre irányítsa a hiányos felszerelésű, gyengén kiképzett és fegyelmezetlen nemzetőröket. Az augusztusi harcok során azonban a nemzetőrség csúfosan leszerepelt, a tolnaiak mivel lejárt a vállalt idejük – tekintet nélkül a hadi helyzetre és a katonai parancsnokok utasítására – önkényesen elhagyták állásaikat és haza vonultak, a Szenttamásinál lévő csapatok pedig a harc során megfutottak. A Nemzetőr című újság a nemzetőröket „bakternek és darabontnak” titulálta, és megállapította „Nemzetőröktől várni a haza megmentését a legnagyobb oktalanság.”⁷ *Csányi László* a sereg polgári kormánybiztosa szerint „...a nemzetőrök kevés kivétellel a haza megmentésére és felemelésére nem célszerű eszközök.” A kormány ezt követően a 3-6 hónapi szolgálatot vállaló nemzetőrök helyett augusztus közepén már a katonaság fegyelmét vállaló önkéntesek csapatait kérte a törvényhatóságoktól.

Debrecen város tanácsa és választott hites közössége 1848. március 19-én – az utcáról benyomult lakosok jelenlétében – ismerkedett meg országgyűlési követeinek a bécsi és pesti eseményekről ké-

⁵ Urbán A. i.m. 123.

⁶ Idézi *Hegyesi Márton*: Biharvármegye 1848-49. 264-265.

⁷ Nemzetőr 1848. szeptember 24. Id. Urbán A. 177-178.

szített tudósításaival. A város vezetőségének, a tömeg kívánságait is figyelembe véve olyan határozatot kellett hoznia, amely az országos eseményekhez való csatlakozás mellett a város kialakuló új rendjét is szabályozta (közgyűlés nyilvánossága, nemzetőrség felállítása). Az elfogadott határozat egy pontja kimondta „...minden polgár rangkülönbség nélkül aki 18-tól 40 éves az őrseregbe tüstént beállni tartozik...”⁸ Debrecenben csakúgy mint az ország többi városában a korábban felállított polgárőrségre alapozták a nemzetőrséget. A belépés országosan önkéntes volt, kivéve Debrecen és Győr városát.⁹ A városi tanács az új testületét a csend- és rendfenntartó bizottmány alá rendelte, amelyet *Bayler István* polgármester helyettes vezetett, tagjai voltak: *Kovács Lajos* népszónok, *Csapó János* és *Kaffka Károly* esküdtek, *Farkas Károly*, *Kovács Ferenc* és *Csóka Sámuel* polgárok. E testület legfőbb feladata a közbéke, a nyugalom és a vagyonbiztonság védelme. A város vezetői, a polgárok márciusi eseményektől a trón megértő politikáját, a szabadabb, polgári életet remélték. *Kossuth Lajost* a lelkes közgyűlés a következő indokkal választotta a város polgárává a „...a békés reformok vezetésében mások felett kitűnő hazafi...”. *Batthyány Lajos* miniszterelnök mindezt így fogalmazta meg tömören „A rend kérdése nem kevesebb most, mint a szabadság kérdése is.” A *Bayler István* vezetett bizottmány a teendők sokasága miatt felvetette a bizottmány bővítését: „A polgári őrség kiállítására és rendezésére megbízott választmány... több teendővel van egybekötve és mivel számosabb egyénnek működését igényli annál fogva ahhoz még több tagot is kinevezni szükséges volna...” A bizottmány bővítésére a miniszterelnök hasonló tartalmú leiratát követően került sor – létrehozták a 24 tagú közbiztonsági választmányt, amelynek első feladatául a szükséges fegyverek beszerzését határozták meg. Igaz, hogy „...a városnak a régi polgárőrség által használt puskák közül 600 darab még meg van, de ezek még sok igazítást kívárnak...” A tervezett nemzetőri létszámot alapul véve azonban további puskákra, valamint pisztolyokra és kardokra volt szükség.¹⁰

A lelkes március 19-i megmozdulást követően a lakosság aktivitása nagymértékben csökkent, hozzájárult ehhez az is, hogy az ese-

⁸ HBML. IV.A. 1011/a. 118. 232.

⁹ *Szabó István*: Debrecen 1848-1849-ben. 11.

¹⁰ HBML. IV.A. 1011/a. 118. 227. A közbiztonsági választmány 1500 szuronyos puskát, 400 pisztolyt és 100 kardot szándékozott beszerezni.

dékes tavaszi munkák elvonták az embereket a politizálástól. A kollégiumi diákok azonban változatlanul figyelemmel kísérték az eseményeket. A főiskola felett felügyeletet gyakorló egyházkerület vezetői igyekeztek a diákság mozgalmát befolyásolni. Március 22-én, *Révész Bálint*, a gyakorlati teológia tanára a diákság mint „Magyarország ifjú polgárai” előtt nagy beszédet tartott, amelyben Metternich bukását a szabadság és az egyenlőség győzelmének mondta, ugyanakkor az ifjúságot a rend és a fegyelem betartására hívta fel. „Aki nem szereti a rendet, nem érett meg a szabadságra.” Beszéde végén felhívta hallgatóit, hogy testületileg lépjenek be a nemzetőrségbe „a katonai ügyesség” megszerzése érdekében.¹¹ A diákság felhasználta az alkalmat arra, hogy kollégium életét, a diákönkormányzatot megreformálja. Nyolc pontban foglalta össze kívánalmait, a hetedik pontban a következőt olvashatjuk „Kívánjuk, hogy mi is külön csapatban s tisztek alatt a városi nemzetőrséghez csatlakozhassunk, meghagyatván mostani formaruhánk, s a várostól láttatván el fegyverekkel.” Az egyházkerületi közgyűlés a hetedik pontra a következő határozatot hozta: „Az ifjúságnak a haza védelmezésében kitüntetett ezen szép buzgalma kitörő öröme és magasztalások között méltányoltatván, s e nemes buzgalom jegyzőkönyvünkben örökíteni határozatván, a kívánt feltételek teljesítése a nemes városnak hagyatik fenn.”¹² Az egyházkerület közgyűlésén jelen volt Debrecen város főbírája, *Poroszlay Frigyes* is, aki a város közönsége nevében köszönetét fejezte ki az ifjúságnak a felajánlásért. A főbíró a városi tanácsülésén bejelentette a tanuló ifjúság kérését és utasította a választmányt, hogy a jelentkező fiatalokat vegye be a nemzetőrségbe és lássa el őket fegyverrel.¹³ Közel ötszáz kollégiumi diák jelentkezett fegyveres szolgálatra. Március 26-án a Kollégium előtti kertben – zuhogó esőben – került sor akadémiai hallgatókból a nemzetőr század megalakítására. Az ünnepi beszédet *Péczely József* főiskolai igazgató-professzor tartotta.¹⁴

¹¹ 1848. március 22. TREL. B. 3106. Id. *Balogh István*: A forradalom sodrában. In. Debrecen története II. k. Szerkesztő *Rácz István*. 478. A debreceni kronológiára, bibliográfiára lásd: *Bényei Miklós*: Debrecen 1848-1849.

¹² TREL. Egyházkerületi közgyűlés iratai 77/1848. Id. *Kiss Sándor*: A debreceni Református Kollégium és diákjai az 1848-49-es szabadságharcban. DMÉ. 1960-1861. A szerző részletesen vizsgálja a diákság részvételét a szabadságharcban.

¹³ HBML. IV.A. 1011/a 118. 259-260.

¹⁴ Kiss S. i.m. 55.

A kollégiumi diákok példamutató magatartása sem tudta azonban kimozdítani Debrecen lakosságát megszokott életviteléből. A város vezetősége többször felszólította a polgárokat, hogy jelentkezzenek a nemzetőrségbe, de a felszólításoknak kevés volt az eredménye. A nemzetőrség szervezését nehezítették, sőt akadályozták az országos vezetésben meglévő problémák. Az április 21-én egymásnak ellentmondó rendeletek a nemzetőrség szervezésére-összeírására további zavart és késedelmet okoztak, hiszen az egyik a nemzetőrök azonnali összeírását, míg a másik az összeírás halasztására utasított.¹⁵ Debrecen városa azt a praktikus megoldást választotta, hogy a választásra jogosultak összeírásakor írták össze a nemzetőrségre kötelezetteket is. Április 24-én megalakult a központi választmány, amely utcánként öt-öt tagú összeíró küldöttséget választott. Ezek házról házra járva „minden rendű lakosokat, ezek családtagjait, úgy a belső cselédeket, mint a külsőket, jelesen a majorosokat, mezei pásztorokat családjaikkal és cselédekkel együtt fejenként összeírták. Egyúttal összeírták a nemzetőri szolgálatra kötelezetteket is.”¹⁶ Az 1848:XII. tc. alapján a nemzetőri szolgálatra kötelezettek közül Debrecenben 12 gyalog és 2 lovas századot állítottak fel, kapitányaik: 1 század (Hatvan u.) – *Nagy Mihály*, 2 szd. (Péterfia u.) – *Füvesi József*, 3 szd. – *Dobray József*, 4 szd. – *Szücs István*, 5 szd. – *Sápy Sámuel*, 6 szd. – *Szántay József*, 7 szd. – *Pfanschmid Károly*, 8 szd. – *Révész Bálint*, 9 szd. – *Szöllősy János*, 10 szd. – *Szilágyi Lajos*, 11 szd. – *Blaskovics Kálmán*, 12 szd. – *Nagy Lajos*. A lovas századok kapitányai: *Csapó János*, *Kaffka Károly* és *Kálmánchelyi Gábor*.¹⁷ A századok élére volt katonatisztek kerültek, az altisztek diákokból és obsitos katonákból verbuválódtak. A debreceni nemzetőrök ünnepélyes eskütételére a Szabadság téren került sor 1848. június 4-én. A gyalogosok parancsnoka *Ábrahám Ádám* őrnagy, a lovasoké *Kézy László* ny. huszárszázados. A belügyminiszternek küldött jelentés szerint a debreceni nemzetőrség létszáma 2893 fő, ebből 483 lovas. Június elején a délvidéken szerb csapatösszevonásra került sor, a 30.000 fős szerb felkelőkkel néhány ezer magyar fegyveres állt szemben. Sürgetővé vált a magyar fegyveres

¹⁵ A nemzetőrség szervezésében meglévő ellentmondásokat országos tapasztalatok alapján mutatja be Urbán A. 55-60.

¹⁶ Balogh I. i.m. 479. A nemzetőri szolgálatra kötelezettek névsora nem található meg a megyei levéltárban. Szolgálatra zsidók is jelentkeztek.

¹⁷ *Szücs István*: Szabad királyi Debrecen város történelme 1001.

erők szervezése, azonban a kormányzat felhívása mozgó nemzetőrségi századokba önkéntes jelentkezésre nem volt sikeres. *Kerekes Ferenc* debreceni nemzetőr június 10-én így ír Péterváradról apjának a kialakult helyzetről „...Fegyvert nem fog minden ember, ki bír, méltóak vagyunk, hogy elveszünk, ezen nép (szerb felkelők GI) ha itt fent nem fog tartóztatni, meglátogatja Debrecent is – s ekkor hiába őrzi tanyáját, s hiába fukarkodik egypár garasával, minden el fog veszni...”¹⁸ Június 12-én Karloca környékén megindult a fegyveres harc a szerb felkelők és a magyar csapatok között. Mivel önkéntesekből nem sikerült megfelelő létszámú magyar sereget felállítani, a kormány elrendelte a sorozást és a három hónapi tábortól szolgálatot. A szervezési gondok mellett egyre szorongatóbb lett – és a szabadságharcot végig kísérte – a fegyver hiány. *Mészáros Lázár* hadügyminiszter 1848. június 19-én Debrecen város tanácsát a következőkről értesítette „...a sokszerűleg igénybevett fegyvertár állapotában is egyelőre 100 kardot és 200 pár pisztolyt rendelt a helybeli nemzetőrök részére...” Az elszállításról a városnak kellett gondoskodni.¹⁹ A Debrecenben, a március 19-én egyhangú lelkesedéssel létrehozott őrsereg fokozatosan a város egyik legfontosabb intézményévé emelkedett. A város lakosságából a 3300 nemzetőr, illetve rajta keresztül családja (kb. 16.000-17.000 fő) közvetlenül részesévé vált a nemzetőri szolgálatnak. Ezen kívül a testület szervezésével, ellátásával és felszerelésével magának a közgyűlésnek – a város legmagasabb fórumának kellett foglalkoznia, nem beszélve arról, hogy a fővárosból érkező utasítások nagy része a nemzetőrséghez kapcsolódott. Az egyházak lelkészei nemcsak a kiképzés alatt törődtek az emberekkel; hanem elkísérték őket a táborokba, a harcmezőre. (Pl. *Könyves Tóth Mihály*) Az iparosok és a kereskedők részt kértek a századok felszereléséből is. A Kollégium diákjai a diák nemzetőr század megalakulása óta fokozott figyelemmel kísérték a nemzetőrséget.

A július elején Debrecenben megjelenő Alföldi Hírlap rendszeresen adott hírt a nemzetőrség szervezéséről, szervezési gondokról, a kiképzésről, majd harcairól. A nemzetőrségről az első írás 1848. július 5-én jelent meg „A debreceni polgárság művelődésére egyik leghatalmasabb eszközül mutatkozik az Őrsereg. Ebben a városban külön-

¹⁸ Az 1848-49-es gyűjtemény. Debreceni református Kollégium Nagykönyvtár.

¹⁹ HBML. IV. A. 1011/a. 118. 144.

böző műveltségű s állású polgáira nézve tettelesen előáll a jog és kötelesség egyenlősége, és az őrségi tagok összeismerkedése s együtt társalkodása, s az ekénti társalgási súrlódás az eddig felette távol állott néposztályokat mintegy összeolvasztja...” A cikk írója hangsúlyozza a fegyverkezés szükségességét, befejezésként a fegyverhiányról ír „...a nemzetőröknek még csak mintegy fele van részint Pestről küldött szuromyos, részint pedig a városon összeszedett vadászpuskával felfegyverkezve, a fegyvertelenek számára kaszák készíttetnek.”²⁰ A miniszterelnök rendelkezése alapján július elsejétől a nemzetőr századokat úgy kell szervezni, „...hogy az minden pillanatban helyből mozdíthatassék...” Kéthetesen sem kellett várni és megérkezett a hadügyminiszter több megyéhez, köztük a Hajdú kerülethez is, hogy nemzetőrei vonuljanak a délvidéki táborba. A debreceni közgyűlés a hadba szólító parancsot várva több alkalommal napirendre tűzte a debreceni nemzetőrök táborba szállásának kérdését. Végül, július 19-én hosszas vita után megszületett a döntés: ha nem a teljes állományt kell útnak indítani, akkor a sorshúzás módszerét választják.²¹ A július 22-i közgyűlés a részlet kérdésekben is dönteni kívánt „...minő előkészületek volnának szükségesek, hogy ha parancsolat jön az őrseregnek az indulásra-készületlen ne legyen... az őrsereg gyakorlásáról, a még szükséges fegyverek, töltések, gyutacsok megszerzéséről...” Döntés született arról, hogy a szegény sorsú nemzetőröknek napi nyolc krajcár segélyt adnak (ezt az összeget októberben felemelték 20 krajcárra), családjuknak élelmet biztosítanak. A sebesültek rokkantak számára állást, vagy nyugdíjat biztosítanak, az elesettek özvegyeit támogatják, az árvákat iskoláztatják. E költségek fedezésére a szolgálat alól mentesítettekre kivetett adó szolgált.²² Július folyamán, a mozgó nemzetőrség szervezésének elrendelése után sokan – főleg a vagyonosabbak – igyekeztek magukat a szolgálat alól felmentetni „Néhány finnyás úr... folyamodvánnyal járult a városi előjárósághoz, hogy a nemzetőri szolgálat alól mentessék fel... a legtöbb folyamodó elfogadható ok nélkül szabadkozik a nemzetőri szolgálattól.” Végül 71 személyt véglegesen, 88-at ideiglenesen felmentettek.²³ Július végén a

²⁰ Alföldi Hírlap 1848. július 5. Debreczeni napló rovat. Az újság – amely fontos forrása a szabadságharc történetének 1848. július 2-án jelent meg.

²¹ Uo. 1848. július 23.

²² Uo. 1848. július 26.

²³ Uo. 1848. július 23.

kormányzat határozott lépésekre szánta el magát a felfegyverzés érdekében. A városoknak és vármegyéknek megküldött utasítás megállapította, hogy „Azoknak nagy számához képest, kik a haza védelmére táborba szállni készek, még sincs fegyver elég. Ezerként tódul a bátor férfiak erős serege az ország déli részébe a pártütés elnyomására, s a roppant szám némely része fegyver dolgában még mindig hiányt szenved.”²⁴ A belügyminiszter elrendelte a városban lévő mindenmű fegyver összeírását: „1. Írassék össze minden fegyver, mely a hatóság területén belül akár nemzetőrségnél, akár másoknál találtatik. Azon túl ami kell a rendfenntartásához minden fegyver Pestre szállíttassék fel. 2. Az összeírás előtt szállíttassék fel a haza polgárai arra, hogy mindennemű fegyvereket a haza védelmére ajánlják fel, és a törvényhatóság elnökének adják le. Nincs idő késedelemre!” A közgyűlés e fényes feladat megoldására választmányt nevezett ki azzal az utasítással „... hogy a város minden egyes lakosait fegyverei felfedezésére becsületszó mellett szólítsa fel; sőt ha szükségesnek találandja, a titkolódnai látszókkal még esküt is tétessen le.” A külföldről való fegyvervásárlás elégtelennek bizonyult ezért kényszerült a kormány e drasztikus és túlzottan főváros centrikus megoldásra.

A haza védelme megkívánta, hogy a harcoló alakulatok, a nemzetőrök is megbízhatóbb, képzetesebb erőt képviseljenek. Ilyen sereget csak önkéntesekből, hosszabb időre szolgálatot vállalókból, akik alávetik magukat a katonai fegyelemnek lehetett kialakítani. Ezért a belügyminiszter jelentést kért a várostól, hogy hányan vállalnak önkéntes katonai szolgálatot Debrecenből. A közgyűlés a fegyverek összeírására kiküldött választmányt bízta meg a jelentkező önkéntesek összeírásával is. „Elhatározott az is, hogy polgármester úr, magához kérvén egyik népszerűbb lelkészét városunknak, néhány képviselővel együtt jövő vasárnap reggel, midőn gyakorlaton az egész őrsereg együtt leend, intézzen hozzájuk felszólítást az iránt, kik vállalkoznának önként.” Az újságíró megjegyzése „Városunk ifjúságának szégyenére kell bevallanunk, hogy a múlt toborzáskor az önkéntesek közé kaputos ifjaink közül csupán három állott be.”²⁵ A városban szolgálatot teljesítő nemzetőr tisztek véleménye szerint „...a helybeli őrsereg tagjai legnagyobb része családi gondokkal s a napi élelem keresé-

²⁴ Uo. 1848. augusztus 2.

²⁵ Uo. 1848. július 31. augusztus 2.

sével túl terhelve lévén – az önkénytelen vállalkozásra teendő felszólításra igen csekély eredmény remélhető... főleg azért mert az idő nincs meghatározva...”²⁶

Batthyány Lajos miniszterelnök 1848. augusztus 13-án kibocsátott rendeletében kimondta „Miután a tapasztalás a nemzetőrseregek összes kimozdítását czélszerűtlennek mutatja... elhatározta a minisztérium, hogy ezentúl nem fogja a hatóságokból a nemzetőrseregeket minden egyéni kivétel nélkül kimozdítani... Rendelem tehát ezenel, hogy minden törvényhatóságok, mindjárt amint ezt veszik (a rendeletet GI) egy nemzetőrökből álló hadi erőt teremtsenek, melly önkéntesen ajánlkozó erős, egészséges egyénekből legyen alkotva, kik kötelezvék mindaddig, míg s harc tart... a kormány rendelete alá helyezni magokat... Mind a tisztek, mind s legénység szintolly fizetést fognak szedni mint a honvédsereg...” Az Alföldi Hírlap augusztus 20-án közölte a rendeletet és ugyan ebben a számban Készüljünk c. cikkben kifejtette a saját véleményét. A „rabló szerbekkel” szemben „egy nyomatékos argumentum van: a fegyveres erő. Mivel a rendes katonaságunkban nagy mértékben nem bízhatunk, az egész magyar nemzetnek kell fegyvert fogni!” A nemzetőrségi törvény már négyhónapos, és mégis a legtöbb helyen nem lett testté az ige – nincs rendezve a nemzetőrség; vagy ha történt is körüle egy-két lépés, de a hadi gyakorlatban még éppen járatlan. „A szerkesztő szerint a nemzetőrség területén meglévő problémák: nincs elegendő fegyver, – nincs vezér, ki az egyes hatóságokban erélyesen fogantba vegye a törvényt, s ide vonatkozó miniszteri parancsokat, – kevés a kellő katonai kiképzettséggel bíró ember köztünk, főkép tüzér.” A cikk befejező gondolata „...ki kell mielőbb bontakoznunk a municipiumok örökös választmányozás-és vitatkozásból álló lajhári forgása gépezete bilincseiből. A ministeri felelősséggel nem fér össze az az örökös okoskodás és tanakodás: hogy ugyan végrehajtsuk-e a ministeri parancsokat vagy sem.”²⁷ A város első embere, *Poroszlay Frigyes* polgármester elsőnek jelentkezett a nemzetőrségbe, hogy ezzel példát mutasson a polgároknak. Az Alföldi Hírlap augusztus 23.-i számának Debreceni napló rovata, részletesen bemutatta, hogyan is zajlott Debrecenben a kormány felhívására az önkéntesek jelentkezése. Az augusztus 19-i rendkívüli közgyűlé-

²⁶ Uo. 1848. augusztus 9.

²⁷ Uo. 1848. augusztus 21.

sen a „...képviselők is jó számmal voltak, hallgatóság pedig roppant tömegekben s zajjal tolult fel.” A gyűlésről magáról „A tanácskozás igen hosszas, de felette meddő volt. Némely képviselők a boldogult megyei vitatkozásokat akarják előidézni. Mondanak hosszú salangos, üres logikátlan, dologra nem tartozó dikciókat. A hallgatóság igen féktelenül kezdi magát viselni. Míg szabad sajtónk nem volt; a hallgatóság rosszaló, vagy helyeslő nyilatkozata helyén vala a gyűlésekben; de miután szabad sajtónk van, a hallgatóságnak a hallgatás kötelessége.” Két nap múlva kiderült, hogy mindössze 223 önkéntes jelentkezett, „...átolvastuk az önkéntesek névsorát... a besorozva nem volt mesterlegényekből s cselédekből áll; de a vagyonos osztályból talán egy sem íratta be magát.” Az 500 fős lovas nemzetőrségből alig 10-15 fő iratkozott fel. Az újságíró a megoldást abban látta, hogy a nemzetőrségbe be nem sorozottakból kell a vállalt 600 fős csapatot kiegészíteni, annak ellenére, hogy eredetileg ezt az egységet kizárólag nemzetőrökből tervezték kiállítani. A szerkesztő befejező gondolata igen csak figyelemre méltó „Uraim! itt az alkalom, mutassátok meg: hogy ti tette kész polgárok vagytok, s készek e város ősi becsületét férfiasan feltartani: és nemcsak a kis-nyilas osztásakor nyomultok előre, hogy elsők legyetek, de akkor is elsők kívántok lenni, midőn a haza védelmezésére kell elősietni.”²⁸ A város vezetősége két ízben szólította fel a 2400 főt meghaladó nemzetőrséget, hogy önkéntes jelentkezéssel alakuljon meg belőlük egy 600 fős gyalog és egy 450 fős lovas csapat. A jelentkezők száma: 192 gyalogos és 32 lovas. *Kiss Lajos* városi főjegyző a következőket mondotta el a közgyűlésen „...gondolják meg lakostársaink, mi lesz következtetése, ha városunkat, a tősgyökeres Debrecent az egész magyar haza előtt ily részvétlenséggel bélyegezzük meg... igyekezzenek önkénti ajánlkozásokkal megtenni azt, amit most még önként tenni érdemes, később kénytelenségből tenni, csak szigorú kötelesség.”²⁹ Az önkéntesek száma a kollégiumi diákság tömeges belépésével növekedett, A képviselőtestület végül nem tehetett mást, a kormány utasítására elrendelte a katonakötelesek összeírását. Az önkéntes nemzetőri alakulatok szervezése augusztus végén felgyorsult. A miniszterelnök döntése alapján a nemzetőr alakulatok kijelölt táborokban gyülekeztek, ahol megtörténhetett

²⁸ Uo. 1848. augusztus 23.

²⁹ Az 1848-49-es gyűjtemény. „...a sarkantyús s kupeces kalapú vagyonos középosztály ...” nem állt be nemzetőrnek. *Alföldi Hírlap* 1848. augusztus 23.

a felszerelés és folytatódhatott az otthon megkezdett kiképzés. Pápa, Vác, Szolnok és Arad várta a megyékből, városokból érkező alakulatokat. A debreceniek az aradi táborba osztották be, *Máriássy János* őrnagy parancsnoksága alá. Az Alföldi Hírlap tudósítása szerint „Nemzetőrségünk tanítása szorgalmasan folyik. Őrnagyunk, Ábrahám, kötelességét a legnagyobb szorgalommal teljesíti; másfelől pedig a kitűnő hadi képzettségű s parancsnoki képességgel bíró jelenlegi dandárnoki segéd *Golubics Alajos* mindent elkövet, hogy nemzetőrségünknek általa oktatott egyik zászlaja, minél tökéletesebb kiképezetésre tegyen szert.”³⁰ Az önkéntesekből kialakított csapat naponta folytatta a gyakorlatozást.

A városi közgyűlés felhívást kapott a hadügyminisztertől, hogy szeptember 3-ig jelentse az aradi tábor parancsnokának a debreceni csapat Aradra érkezésének időpontját és létszámát. A közgyűlés a válasz kimunkálására soraiból küldöttséget jelölt ki.

A közgyűlés szeptember 10-én felemás döntést hozott az önkéntes nemzetőrség kiállításával kapcsolatban: az egész nemzetőrséget önkéntesnek tekintette és sorshúzással döntötte el mikor, melyik század megy a frontra. A lakosság egy része a döntés helyességét vitatta. A szeptember 13-i közgyűlésen ismertetésre került Bihar vármegye levele, melyben önkéntes nemzetőrei számára Debrecentől – melynek lakosai egy bihari szónok szerint legkevésbé harciasak – 500 darab fegyvert kér. Az Alföldi Hírlap megjegyzése „Mintha mondták volna: gyáváknak nincs arra szüksége. Meg volt szorulva a nemes képviselőség. Vagy oda kellett a fegyvereket kölcsönözni, vagy maguknak tartani meg, hogy a csata-térre elvigyék.”³¹

1848. szeptember 11-én Jellasics főszerege átkelt a Dráván, miniszterelnök a dunántúli megyékben népfelkelést hirdetett, szeptember 16-án megalakult az Országos Honvédelmi Bizottmány. Debrecen város elöljárósága arra a hírre, hogy Jellasics átkelt a Dráván szeptember 18-i közgyűlésén honvédelmi és közbiztonsági bizottmányt állított fel a nemzetőrség szervezésére és a közbiztonság fenntartására. A bizottmány feladatként kapta „egy 1000 főből álló erős, egészséges egyé-

³⁰ Az augusztus 30-31-i közgyűlés az önkéntes nemzetőr csapat kiállításával foglalkozott. Az Alföldi Hírlap újságírójának a megjegyzései: „...sok habozás és kétségkedés történt. Ennek okai, hogy a. közgyűlésre minden előleges tanácskozás nélkül mennek a képviselők...” Alföldi Hírlap 1848. szeptember 3.

³¹ Alföldi Hírlap 1848. szeptember 13.

nekből szerkeztendő mozgó nemzetőr csapat...” szervezésére. Az Alföldi Hírlap szerkesztője érzékelte, a lakosság körében történt változást és ennek hangot is adott a Debreceni napló rovatában „Több ízben megbalháztuk városunkat azon dermedt részvétlenség s lanyhaságért, melyel a honvédelem szent ügye iránt viseltetett. – S íme a napokban kisült: hogy népünk kebele, nem épen oly fogékonytalan a haza iránti lelkesedésre... két s három nap-már 300-nál többen sereglenék lobogó alá.” Igaz Debrecen ezzel még nem érte el az ország második városának kívánatos színvonalát, de „...legalább nem kell a föld alá búnunk égető szégyenünkben, az imádott haza iránti részvétlenségünkért.” Szeptember 18-án az önkéntes nemzetőr csapat felesküdt a zászlóra és megválasztotta tisztjeit. Az Alföldi Hírlap szeptember 19-én harcra hívja a város lakosságát „A függöny felvonult... s politikai drámánk elkezdődött... Jellasics határainkon indul önállásunk, függetlenségünk és szabadságunk ellen... Fel tehát minden becsületes polgárra e hazának.”³²

Szeptember közepétől Debrecen vezetőségének; amely a polgári átalakulás első intézménye a városban, a kormányzat döntése következtében kezébe kellett vennie a honvédelem helyi szervezését, a nemzetőrség felfegyverzését, a délvidéki és erdélyi frontokra vezénylést, később az újoncozást. A feladat nagyságát csak növelte, hogy a kormányzat hadseregszervező tevékenységében meglévő ellentmondások nehezen oldódtak, a hadi helyzet pedig az őszi folyamán fokozatosan romlott.

Szeptember utolsó napjaiban nagyobb lendületet vett az önkéntesek jelentkezése, a minisztérium néhány városnak – köztük Debrecennek is – ágyút biztosított, igaz hozzá való tüzéreket nem küldött. Szeptember 25-én indulásra készen állt 800 gyalogos és 150 lovas nemzetőr, hogy elinduljon az aradi táborba.³³ Az Alföldi Hírlap szeptember 27-i számában megjelent *Könyves Tóth Mihály* református lelkes Debrecen népéhez című felhívása, amely harcra szólított „Hiszem, hogy a debreceni nemzetőrség, nem mint, a vadállatilag dühöngő rácz, de mint méltó boszúra elkeseredett erős vitéz, össze tudja,

³² Uo. 1848. szeptember 19. 27.

³³ *Balogh István: A szabadságharc küzdelmes hónapjaiban. Debrecen története II. k. Szerk. Rácz István. 485. A szerző Máriássy János őrnagyot tévesen debreceni nemzetőr parancsnoknak minősítette. Máriássy 1848. augusztus 27-én a miniszterelnök az aradi-tiszántúli tábor parancsnokának nevezte ki. Urbán A. i.m. 186. 216. 217.*

össze fogja rontani, taposni mindazokat, valakik nemzeti életének szíve felé gyilkos tört merészelnék emelni, irányozni... a mely órában nemzetőreink harctérre szólíttatnak... megyek én is... küzdök mint akármelyikötök...”³⁴ Szeptember 27-én Debrecen honvédelmi és közbátorsági bizottmánya a nemzetőrséget feleskette az alkotmányra. A debreceni önkéntes nemzetőrök zászlaja – a verespántlikások – köztük vannak a város értelmiségi ifjúságának legderekabbjai, sokan a tanulók közül, számosan az iparos ifjúságból szeptember 28-án elindultak az aradi táborba és részt vettek a vár körülrzásában. Parancsnokuk *Zurics Ferenc* őrnagy.³⁵

A kialakult súlyos helyzetet csak tovább mélyítette Szatmár vármegye első alispánjának *Poroszlai Frigyes* polgármesterhez küldött figyelmeztetése: Bécsnek sikerült az „...oláh népséget is ellenünk felbőszíteni...” Javasolta a nemzetőrség gyorsított felfegyverzését és kiképzését. A hadügyminisztérium parancsára október elsején a teljes nemzetőrséget felsorakoztatták a Szabadság téren és felolvasták a miniszteri parancsot: egyetlen nemzetőr sem engedelmeskedhet gr. Lamberg altábornagynak, a Magyarországon állomásozó hadsereg főparancsnokának. Két nappal korábban, szeptember 28-án az altábornagyot Bécsben a nép felkoncolta.³⁶ Debrecen közéletének alakításában egyre fontosabb szerepet játszó Alföldi Hírlap már augusztusban felhívta a város képviselőtestületének a figyelmét a helyi tüzérség felállítására, az október 4-i számában Szabolcs, Bihar, Kraszna, Zemplén, Ugocsa., Bereg, Békés vármegyék előljáróságát „...hogy míg késő nem lesz lássák el magukat tüzérekkel, s ágyúkkal...”³⁷ A kor körülményei alakították ki ezt a különleges helyzetet, hogy a vármegyék és a városok szinte külön-külön háborút is vívtak az őket fenyegető nációkkal szemben. Az október 9-i közgyűlés változatlanul a harcra való készülés jegyében zajlott le. A város főkapitánya, *Csapó János* bejelentette, hogy a város asszonyai és leányai a nemzetőrök zászlajának elkészítésére 600 frt-ot gyűjtöttek „...melyet most, a sürgetőbb szük-

³⁴ Alföldi Hírlap 1848. szeptember 27.

³⁵ Uo. 1848. szeptember 27. Szabó I. i.m. 20. *Széll János* naplója szerint szeptember 29-én indultak el Aradra és ott résztvettek a vár körülrzásában. DM. Adattár. A debreceniek augusztus óta készültek a táborba, a lovas alakulat szervezése önkéntes alapon csődöt mondott.

³⁶ Alföldi Hírlap 1848. október 4.

³⁷ Uo. 1848. október 4.

ség úgy kívánván, az önkéntes nemzetőrök költségei fedezésére ajánlottak; ugyenezen gyűlésen jelentetett, hogy a lovas csapat társzekerébe képviselő *Szabó Mihály* és *Szentpéteri János* urak egy-egy lovat ajánlottak; a szíjgyártó céh pedig az ezen társzekerékhez szükséges szíjgyártó műveket ingyen készítteti el.” Másnap, október 10-én elindult az aradi táborba a lovas őrsereg második százada *Kézy László* őrnagy vezetésével. A nemzetőrség elszántságát a harcra bizonyítja, hogy az "... összes őrseregünk el van határozva a bármely oldalról fenyegető ellennel farkasszemet nézni. Városunk magyar fajú népe egy kissé indolens, nem ismeri a roppant erőt, melyet kifejthet, csak akar-nia kell, de ha egyszer a vész sűrgeti, s ha síkra szállott nem fogja az ellennek hátát mutogatni.” Október 12-én megérkezett az aradi tábor parancsnokának, Máriássy őrnagynak a levele, melyben tudatta a képviselőtestülettel, hogy a debreceni nemzetőrök akkor érkeztek a városba, amikor az osztrákok a várból ágyútűz alatt tartották a várost, a debreceniek bátran viselkedtek, az őrnagy szerint „büszke lehet városuk fiaikra”. Az őrnagy levelét befejezve, további segítséget kért – erre a közgyűlés résztvevői egybehangzóan kiáltották „... menjünk többen, ha kell mindnyájan is, ne hagyjuk barátainkat, testvéreinket veszni.” Elhatározták, hogy újabb 4-500 fős csapatot indítanak Aradra.³⁸ A lelkesedést és az elszántságot valamelyest csökkentette az a hír, hogy a tiszántúli kerületből mindössze a békési és szatmári nemzetőrök érkeztek meg a táborba. Október 16-án Máriássy őrnagy futár útján kért sürgős segítséget. A nemzetőrség kijelölt századai néhány nap alatt felkészültek és 19-én a debreceni nemzetőrség 1. és 11. gyalogos és a 2. lovas százada elindult az aradi táborba. Ezzel mintegy 1200 debreceni polgár fegyverrel kezében harcolt az ellenség ellen. „A síró nők és gyermekek ezrei kísérték ki a ma induló lelkes csapatot a város széléig... elől vezérlőként nemzetőri ruhában, palástosan és kardosan, papi kalapja mellett vérszínű lobogóval lovagolt egyházunk egyik kedvelt lelkésze, Könyves Tóth Mihály; a sereg zászlóját pedig Lukács Dániel segédlelkész vitte.”

Aradról azonban fájdalmas hírek is érkeztek, a harcok során elesettek nevei.³⁹ A kedvező hírek: a debreceni nemzetőrök a harc során 2 ágyút, 60 lovat zsákmányoltak, foglyul ejtettek 43 ellenséges

³⁸ Uo. 1848. október 11.

³⁹ Hősi halált haltak: Gazdag János, ifj. Szécsei Ferenc, Sz. Tóth Miklós, B. Tóth István, Prikl Ágoston, Rubál József, Alföldi Hírlap 1848. október 22.

katonát és megölték 32 dzsidást. A délvidéki szolgálat mellett a debreceni nemzetőrök Erdélyben, a Királyhágón túli táborban állomásoztak.

Október 23-án a közgyűlésen felolvasásra került br. *Vay Miklós* királyhágóntúli kormánybiztos levele, amelyben nemzetőr századok sürgős indítását kérte Kolozsvárra. A kialakuló frontok élére ki-nevezett kormánybiztos a hadügyminisztérium döntése alapján bizonyos megyék nemzetőr állománya felett rendelkezhetett. Gond csak akkor volt, ha több front ugyanazokra a megyékre támaszkodhatott. Jelen esetben a debreceni közgyűlés br. *Vay Miklós* kormánybiztosnak azt válaszolta, hogy miután nemzetőrségének felfegyverzett része a délvidéken tartózkodik, így a kért nemzetőröket nem indíthatja el „...mihelyt az itthon maradottaknak fegyverök lesz, azonnal beindítjuk őket.”⁴⁰ Az Alföldi Hírlap már augusztus 13-án felvetette, hogy Debrecen városának létre kellene hozni saját tüzérségét „Mai világban uraim szurony és ágyú az argumentum – s ezekkel való bánni tudás a legszükségesebb tudomány! Meglátjuk: pihent képviselőink által fog e tüzérség helybeni felállítása iránt valami intézkedés tétetni.” Szeptemberben a minisztérium egy hatfontos ágyút és két ágyúcsövet utalt ki Debrecennek, melyeket *Molnár Sámuel* kereskedő és neje *Somogyi Eszter* felszereltettek. Október 30-án 12, többségében kollégiumi diák Pestre utazott, hogy kitanulja a tüzérség mesterségét.⁴¹ Így lett Debrecen városának saját tüzérsége. Az Alföldi Hírlap október 25-i számában értesítette a harctérre vonulók hozzátartozóit, hogy rendszeresen tájékoztatni fogja őket a harctéri eseményekből, a debreceni nemzetőrök tartózkodási helyéről, egészségi állapotáról.⁴² Hírt kaptak a debreceniek arról is, hogy hozzátartozóikat milyen fogadtatásban részesítették harctérre vonulásuk során.⁴³ Az Alföldi Hírlap november 8-án megindította a Tábori levél rovatát, amelyben egy-egy nemzetőr levél formájában írta meg egy-egy ütközet lefolyását, adott hírt a harctéri

⁴⁰ Alföldi Hírlap 1848. november 15.

⁴¹ Uo. 1848. október 8. november 1.

⁴² Az újság több ízben közölte az eltűntek, sebesültek és hősi halált haltak nevét. 1848. november 26.

⁴³ A debreceni nemzetőrök gyalog, szekérrel és hajóval jutottak el a kijelölt helyekre. A közbe eső állomásokon – pl. Berettyóújfaluban, Váradon barátságatlan fogadtatásban részesültek, a kért szekér mennyiség nem állt rendelkezésre. Alföldi Hírlap 1848. október 22.

istentiszteletekről, a hősi cselekedetéről. A szerkesztőség amelynek minden tagja részt vett a harcokban becsülettel teljesítette, ígétét, hűen tájékoztatta az itthoniakat. Az erdélyi harcokban részt vett a november 20-án útra kelt 7. és 9. gyalogos század és a városi tüzérség félütege. Két nap múlva követte őket a nemzetőrség 1. lovas századának 230 katonája *Csapó János* – volt városparancsnok – parancsnoksága alatt. A harctérre indulókat *Szoboszlai Pap István* református püspök búcsúztatta.⁴⁴ A városi tanács nemzetőrséget irányító munkájáról nyújt értékes információt *Detrik Miklós* képviselőtestületi tag, aki december 8-án Somlyón keltezett levelében beszámolt a debreceni honvédelmi bizottnánynak a két debreceni gyalogos és egy lovas nemzetőr század mozgásáról, helyzetéről és arról, hogy a három századot gr. *Mikes Kelemen* ezredes alá rendelték. Mivel várható, hogy a főparancsnokság átmenetileg Somlyóra érkezik, ezért *Detrik Miklós* a város megbízásából és nevében a következő kéréseket terjesztette december 7-én az ideiglenes főparancsnok elé:

1. Csapó János debreceni fő százados vehessen részt a hadi tanácskozásokon: Indokai „...miután Debreczen Város a hon védelmére annyi áldozatot tett, s ide is egy tekintélyes sereget küldött.”
2. „A Debreczeni három századoknak a Város utasításánál fogva is mennyibe eszközölhető lenne, együtt kelletvén maradni, s együtt működni a három ágyúval...”
3. „...a két gyalogos század mielőtt ütközetbe vitetnék fegyverbe együtt gyakoroltassék, kellőleg bétanítottassék, és e célból alkalmas Vezérrel látassék el.”
4. „A szükséges pénz, és munitiók-iránt rendelkezés tétessék.”⁴⁵

A fentiekből kiderül, hogy a város nyomatékos kívánságait a katonai parancsnokságnak figyelembe kellett vennie, ha az nem jelentett hátrányos helyzetet a harc folyamán. Továbbá, hogy a debreceni nemzetőrök, bár rendszeresen gyakorlatoztak, kellő harctéri tapasztalattal még nem rendelkeztek és harcba vitelükhöz tapasztalt, parancsnokra volt szükség. Végül a harcba induló nemzetőröknek járó pénzt ki kellett fizetni és a szükséges muníciót rendelkezésre kellett bocsátani.

⁴⁴ Uo. 1848. november 19. 20. 22. A szerkesztő figyelmeztette a tanácsot, hogy a nemzetőrökkel ne csak sebész menjen, hanem gyógyszer csomagot is vigyenek.

⁴⁵ *Detrik Miklós* kiküldött képviselő jelentése négy oldal. HBML. IV. B. 1102/b. 1.

Az Alföldi Hírlap 1848. december 27-i számában *Balogh József* a nemzetőrség szervezettségét, harckészültségének fokozását sürgette: „...mindenek előtt rendezzük s gyakoroljuk a nemzetőrséget, alkossunk fegyelmezett, mozgócsapatokat...”⁴⁶ Indokolt volt a sürgetés, a téma ismételt felvetése, hiszen a nemzetőrség legnagyobb része – a debreceniek is – még 1849 elején is kiképzetlen, hiányos fegyverzetű volt.

A nemzetőr századok elvonulása és hazatérése mindig nagy esemény volt a városban. December végén hazaérkezett *Kézy László* őrnagy parancsnoksága alatt az 1. lovas század, januárban az 1., a 11. gyalogos és a 2. lovas nemzetőr század *Ábrahám* őrnagy és *Könyves Tóth Mihály* vezetésével.⁴⁷ 1849 január elején az országgyűlés és a kormány Debrecenbe költözött. A város nemzetőr seregének szervezetében ez a fordulat nem hozott semmi változást.⁴⁸ A tanács kérésére *Kossuth Lajos* január 7-én az aradi táborban lévő önkéntesekből és az újoncokból zászlóalj létesítésére adott parancsot. Január 19-én hazaérkezett a debreceni verespántlikás önkéntes nemzetőr zászlóalj. Jó hírek érkeztek az erdélyi harcterről is. A debreceni nemzetőr tüzérek helytálltak a besztercei csatában, a városba a debreceni nemzetőrök vonultak be először, elismerésre méltóan harcoltak Bukovinában „...mellynek fenyves bérczei közt dördült meg először a debreczeni félüteg halált ontó két ágyúja, s messze szórta a futó Urbán és serege után a süvítő labdacsokat...” Bem tábornok nagyra becsülte a debreceni tüzéreket, erről a debreceni tüzér így nyilatkozott „Bem tábornok nagyobb bizalommal viseltetik irántunk, mint talán magunk is kívánjuk; ennek egyik bizonyosága azon felszólítása is, melly szerint tüzértisztséggel megkínálván bennünket, további szolgálatra hívott fel...”⁴⁹

⁴⁶ „Szabadságunknak fegyelmezett nemzetőrség egyedüli támasza.” Alföldi Hírlap 1848. december 27.

⁴⁷ Uo. 1848. december 27. 31. 1849. január 5. 19. *Kézy László* őrnagy a debreceni ünnepélyes fogadáson bemutatta csapata kiváló nemzetőreit: *Rózsa Kiss Bálintot*, *Csikos Ferencet* és *Tarcsai Istvánt*.

⁴⁸ *Csapó János* levele Debrecen fővárossá válása kapcsán lehetséges változásokról tesz említést: „...a nemzetgyűlésnek és a kormánynak ide történt áttétele, de főleg a felénk mindinkább tornyosuló vészek fenyegetőzése folytán nemzetőrségünknek hon eszközlendő központosítása szükségeltetnék, hogy lovas és gyalogos nemzetőrségünk – s tüzérségünk Erdélyből mielőbbi hazabocsátása iránt a kellő rendelést tenné meg.” Uo. 1849. január 17.

⁴⁹ Uo. 1849. január 21., *Legyel Imre*: Az Alföldi Hírlap 1849-ben. DMÉ. 1966-67.

A debreceni nemzetőröket a délvidéki és erdélyi harcmezők után egy újabb területre is vezényelték, Tiszacsegére, a Tisza vonalának biztosítására a 3., 5. gyalogos és a 2. lovas századokat.⁵⁰ Rendfenntartó feladatot is végeztek a nemzetőrök, február elején a macsi tanyavilágban fosztogató csoportot számoltak fel, 5 főt elfogtak és átadták a városnak.⁵¹ *Kossuth Lajos* február 14-én felmentette a nemzetőröket a szállása előtti őrszolgálat alól. Az 1849. év első hónapjaiban a város nemzetőr századait folyamatosan vezényelték harcterekre. Február 15-én a Királyhágón túl táborozó debreceni nemzetőrök leváltására indult a 4. és 8. gyalogos nemzetőr század *Szücs István* és *Révész Bálint* parancsnoksága alatt. Az elvonulókat *Besze János* és *Könyves Tóth Mihály* búcsúztatta „Dicső volt e törzsgyökeres magyar jellegű csapatot látni olly vezérek alatt, kik közül az egyik a törvények – a letapodott magyar törvények – a másik pedig az istentelenül megsértett hit tanára lévén... a közhaza érdekében fogott fegyvert.”⁵² Figyelemre méltó jegyzetet jelentetett meg az Alföldi Hírlapban *Szanka József* – harcteret is megjárt – újságíró. Debrecenből 2000 nemzetőr van távol, ua. a városban kb. 7000 katona tartózkodik, a szükséges őrszolgálatot az itthon lévő nemzetőrök látták el „...nem okosabb volna-e: ha a nemzetőrök, mint többnyire mesteremberek, rendes foglalatosságaikat folytatnák, s helyettök az itt lebzselő katonaság teljesíténé az őrszolgálatot?” Szanka felhívta a közgyűlést rendezze ezt a helyzetet a térparancsnoksággal.⁵³ A közgyűlés határozata alapján a tisztí főorvos tájékoztatta a képviselőket az aradi harcok során megsérült nemzetőrök állapotáról.⁵⁴ Február 27-én a Tisza vonala mellől hazaérkezett a 2. lovas század, másnap a 7. és 9. gyalogos nemzetőr század Erdélyből. Fogadásukra hatalmas tömeg jelent meg a Szabadság téren és lelkesen ünnepelték a hazatérőket, akik egy-két nap pihenés után újra a harctérre mennek. Február végén tért haza az a nyolc debreceni nemzetőr tüzér, akik Bem seregében szolgáltak, a tábornok annyira megszerette a debrecenieket, hogy egyik ütegét debreceni ütegnek ne-

⁵⁰ Uo. 1849. január 28.

⁵¹ Uo. 1849. február 4.

⁵² Uo. 1849. február 18.

⁵³ Uo. 1849. február 19.

⁵⁴ Uo. Az aradi táborban szolgálatot teljesített nemzetőrökből teljesen rokkant 7 fő (nyugdíj 20 ezüst krajcár haláláig), félrokkant 6 fő (8 ezüst krajcár), elesettek özvegyei, árvái (20 ezüst krajcár míg a férjük nevét viselik) Uo. 1849. február 18.

vezte el.⁵⁵ Március elején Erdélyből érkezett haza az 1. lovas nemzetőr század, április 15-én a Tisza vonalátvigyázó 3. és 5. gyalogos, valamint a 2. lovas nemzetőr századokat fogadták a debreceniek.

Április 26-án Bécs segítséget kért a független Magyarország ellen az orosz cártól – így májustól egyre több hír szól az oroszok készülődéséről. Az Alföldi Hírlap 1849. július 1-én Jön a muszka című írásban a tanács felszólította a városi nemzetőrséget „szükség esetre kész legyen”(?) Júliusban a nemzetőrség – különböző intézkedések ellenére – bomlásnak indult.⁵⁶ *Korponai János* ezredes parancsára a 4. gyalogos és a 2. lovas nemzetőr századok a Hortobágyra, majd Tiszafüredre vonult. A felvonult oroszok tüzérségi támadását követően, a debreceni nemzetőrök egyenként, kis csapatokban, lényegében rendezetlenül visszatértek Debrecenbe.⁵⁷ 1849. július 31-én az Alföldi Hírlapban megjelent a Védserg című eszmefuttatás, szerző nélkül; amely az orosz invázió elleni ellenállás lehetőségéről értekezett, a cikk utolsó mondata „...most mi magyarok szinte egyedül állunk a csatatéren. Azért készüljünk!”⁵⁸

A nemzetőrség intézményének történeti feltárására *Urbán Aladár* megtette az első lépést *A nemzetőrség és honvédség szervezése 1848 nyarán* című monografikus feldolgozásával. A szerző imponáló forrás anyaggal, a kormányzati rendeletek-határozatok értelmezésével, a szervezet megteremtésének országos regisztrálásával 1848 őszéig feldolgozta a nemzetőrség történetét. A második rész még várat magára.

Egy város nemzetőrségének a történetét, csak mint a város történetének egy fejezetét lehet feldolgozni. A városi nemzetőrség természetesen függött a kormányzati szervektől, a kormánybiztosoktól – lényegét tekintve azonban városi szervezet volt. A debreceni nemzetőrség ezért szorosan kapcsolódott a képviselőtestülethez, annak bizottságaihoz, az egyházakhoz, a Református Kollégiumhoz, a város teljes társadalmához, társadalmi életéhez. A debreceni nemzetőrség történetében a lelkesedés és a feszültség – a stagnáló és emelkedő létszám váltogatta egymást. Az Alföldi Hírlap rendszeresen elmarasztal-

⁵⁵ Uo. 1849. március 4.

⁵⁶ *Kossuth Lajos Sillye Gábort* nevezte ki Szabolcs vármegye, Hajdú Kerület és Debrecen kormánybiztosává és a nemzetőrök főparancsnokává.

⁵⁷ Uo. 1849. július 29.

⁵⁸ Uo. 1849. július 31.

ta a város lakosságát és vezetőségét a nemzetőrség szervezése terén tapasztalt visszahúzóds és erélytelenség miatt. Amikor viszont szükség volt a seregre, a nem megfelelően kiképzett, fegyver és muníció hiányával küzdő debreceni századok harctéri tapasztalatok nélküli tisztekkel is harcba indultak. A kormány Pestre való visszaköltözése után a Tiszántúl újra mostoha lett, az orosz invázió árnyékában a nemzetőrség elvesztette jelentőségét.

FÜGGELÉK

1.

NEMZETŐRŐK IDEIGLENES FEGYELMI SZABÁLYZATA

Debrecen, 1848. július 12.

Jegyzőkönyv

A folyó év július 12. napján délelőtti 7 órára őrnagy Ábrahám Ádám úrnál egybe gyűlt Debreceni összes gyalog nemzetőri tisztek és altisz-

tek által – ideiglenes fegyelmi szabályok elkészítésére felhatalmazott s ugyan csak őrnagy úrnál az nap délutáni 3 órakor tanácskozás végett össze ült választmányának; ahol is jelen voltak: őrnagy Ábrahám Ádám mint elnök, Sréter Eduárd és Blaskovich Kálmán századosok, Szücs István és Füvesi József főhadnagyok, Simonffy Imre (egyszersmind tollvivő), Szabó Bálint, Szanka József, Simonffy Sámuel alhadnagyok, Hanke Leó, Vásárhelyi Sámuel őrmesterek, Pár János, Biró János tizedesek, Pansmid Károly, Madarász Mihály, Bujdosó Sándor közvitézek.

1-ső szám

Miután nemzetiségünket, s édes hazánk csendes nyugalma az alduna felől veszélyt árasztató zivatarok fenyegetik; miután azon elámított, ellenünk felzudult szerb-ilir csordának személy és vagyon nemzetséget többé nem ismerő vakmerősége, azoknak csupán fegyveres erővel megzabolázása által törhetik meg, miután minden órában várhatni lehet a hadminiszternek a haza szabadítására felhívó sürgönyét a haza szent érdekében, a magyar becsület nevében – minden nemzetőr a katonai gyakorlatoknak ernyedetlen folytatására, s a kiszabott időbeni pontos megjelenésre ezennel felhívatik.

2-ik szám

1. Minden nemzetőr – ki a város határiról engedelem nélkül el nem távozott, vagy betegség, vagy más rendkívüli körülmény nem akadályozza az előre meghatározott időben tartandó gyakorlat előtt egy negyed órával századosa lakásánál, vagy az általa kitűzött helyen, mulhatatlanul megjeleneni tartozik.

2. Az illető századosok, a gyakorlatra megjelent őrvitézek névsorát, kitűzött órában, – semmi halasztást nem várva felolvastatni kötelesek, a melly nemzetőrök az olvasás kezdete után érkeznek, a későn jövők soraiba jegyeztetnek.

3. A tiszték és altiszték a századosi gyakorlatokon kívül a magán gyakorlatra kitűzött helyeken Kedden, Szerdán, Csütörtökön, Pénteken 6 órára szuronyos fegyverrel megjeleneni tartoznak,

1-ső Szabály: Azon nemzetőrök kik – noha a város határan belül tartózkodnak, s betegség vagy más rendkívüli eset által nem akadályoztatnak, mégis azért a gyakorlatra kitűzött órára illető századosuk lakásánál vagy az általa kijelölt helyen meg nem jelennek:

1-ső ízben: a közvitézek 20 pkra, az altisztek 40 pkra,
a tisztek 1 pfta menő büntetésbe marasztatnak

2-ik ízben: a büntetés kétszereztetik

3-ik ízben: a közvitézek 2 pfta, az altisztek 3 pfta, a tisztek 4 pfta büntetnek.

4-ik ízben: és kik ezután is netalán mulasztani bátorkodnának a 3-ik rendű büntetésen kívül az Őrseregi felső törvényszék által 1 órától 48 óráig tartó bezáratással fenytetnek; ugyanezek sorába esnek azok is, kik őrt állásra ki rendeltetvén vagy meg nem jelennek, vagy onnan felváltás előtt eltávozni merészelenek.

2-ik Szabály: Azon nemzetőr, kinek szuronyos fegyvere van, még is a gyakorlatra anélkül jelen meg – mint meg nem jelenő fog büntetenni.

3-ik Szabály: Azon nemzetőr, ki illető századosa lakánál, vagy az általa kijelölt helyen a gyakorlati napokon, a névsor felolvasás elkezdése után érkezik, mint későn jövő a meg nem jelenők fokenkénti büntetésének marasztatják.

4-ik Szabály: Azon nemzetőrök neveit – kik mulasztásukért s más vétségökért büntetés alá estek gyakorlat alkalmával az egész század előtt, az illető századosok felolvastatni tartoznak.

5-ik Szabály: Azon nemzetőrök, kik a város határáról eltávozni szándékoznak, vagy mulhatatlan dolgaik miatt a gyakorlatra, meg nem jelenhetnek, tartoznak magokat a századosnál vagy rendkívüli esetben az illető tizedesnél jelenteni, kik az illy esetet 24 óra alatt századosuknak tudtul adni köteleztetnek.

6-ik Szabály: Ki – bár nekie eltávozásra engedelem nem adatott még is eltávozni bátorkodik, mint makacs a 4. pont alatti büntetés alá esik.

Az 1,2,3-ik ízben-i mulasztásokat illetőleg, bíró a századosi törvényszék melly a százados elnöklete alatt a század által július 15-én választandó 1 hadnagyból, 1 őrmesterből, 1 tizedesből és 1 közvitézből állnak.

A birtokon kívüli fölebbvitel innen az Őrseregi főtörvényszékre megengedtetik.

A 4-ik s több ízbeni mulasztásokat, az engedelem megtagadása ellenére eltávozókat és a birtokon kívüli fölebbviteli ügyeket illetőleg bíró az Őrseregi Főtörvényszék melly állandó a 12 századosból – a századok által július 15-én külön választandó egy-egy összesen 12 tagból, kik ismét magok közül 1 rendes és egy alelnököt választanak. Ítélet

hozatalra az Elnökkel együtt 7 tagnak jelenléte kívántatik. Valamint minden századosi ügy a főtörvényszéki tanács is eljárásáról rendes jegyzőkönyvet viend.

Kik a századosi törvényszéknél bírók voltak, s az őrseregi fő törvényszéknél is szavazattal bírnak, az oda felviendő – ugyanazon ügyben nem ítélnak.

Kik a fentebbi törvényszékek elibe idéztetik, s meg nem jelen, úgy tekintetik mint bűnös, a büntetés rá hozatik. Minden nemű ítélet, a Városi törvényhatóság által leszen végre hajtandó.

Jelen fegyelmi szabályok július 15 és 16 napjain, külön minden század előtt, tudtul adás végett felolvastatván; foganatjuk a magán gyakorlatra járó tisztekre és altisztekre kedden, július 18-án, a közvitézetre július 22-én veendi kezdetét.

HBML. IV.B. 1102/b. 1.

2.

NAPI PARANCS A DEBRECZENI NEMZTŐRSÉGI SEREGHEZ

Somlyó, 1848. október 6.

1. Ma délután 4 óráig minden század állásának kimutatása, főparancsnoksághoz szoros felelet terhe alatt beadandó.
 2. A lárma-tér a gyalogságnak főparancsnok szállásával szembe, az ágyuk a gyalogság jobb szárnyán, a lovasság a városon kívül, a Debreczeniek Perecsen felé az ország úton, a Mátyás-lovasok az úgy nevezett vadkerten a barom piatzon.
 3. A századok részére kívántató hús minden század által reggeli 8. órakor egy őrmester felügyelete alatt történik, mégpedig olly móddal, hogy minden tizedes a maga szakaszával jelen meg. A hús vétel, és kiosztása a szakaszoknak az őrmester kötelessége.
 4. Minden reggeli 10 órakor minden századtól egy altiszt a főparancsnoki irodában parancsolat írásra fog megjelenni. Ahol is egyszersmind az az előtte való nap történt változásokat bejelenti.
 5. A gyakorlat ideje a gyalogság részére mindennap de. 11 órától 12 óráig, a lovasság és tüzérek részére pedig mindennap du. 2 órától 3-ig szabatik meg.
-

6. A napi parancsok örökké a gyakorlat végével az elosztás előtt felolvasandó még pedig elejétől végig.
7. A rögtöni Törvényszék kihirdetetik olly móddal, hogy a lopásért, rablásért, gyilkolásért, fegyvere eladásáért, őrhely elhagyásáért, a seregből való megszökésért, az ellenség előli megfutamodásért, az előljárók-elleni ellenszegülésért és engedetlenségért rögtöni agyonlövettetés leend a büntetés. (Ezen 7 pontja az október 6-án kiadott parancsolatnak minden gyakorlat végével százados úr által felolvasandó.)
8. Minden előőrök őrnagy Bethlen Gergely Úr vezénylete alá vannak rendelve, miért is minden az előőröktől jött, s őket illető jelentések az Őrnagy Úrhoz beadandók.
9. Az állás-kimutatások minden századtól mindennap 10 órákor a parancs íráskor főparancsnok úr segédjének pontosan beadandók.
10. Minden csapattól egy felügyelő altiszt léssen a főparancsnok úr szállására rendelendő, ezek 10 órákor de, pontosan váltódnak fel és akkor a főparancsnoki segédnél magukat lejelentik.
11. Ma délben 12 órákor Joknai Gábor parancsnoksága alatti székely zászlóalj Vazsótzra fog indulni, s az írt helyen magát további rendeletemig beszállásolja.

Gróf Mikes Kelemen ezredes

NAPI FIZETÉS

Köz-vitéz gyalog	8 krj.	3 krj. pótlék
Köz-vitéz lovas	8 krj.	3 krj. pótlék
		1 krj. patkópénz
Zászló tagok gyalog	8 krj.	4 krj. pótlék
Zászló tagok lovas	8 krj.	4 krj. pótlék
Tizedes és lovas	10 krj.	6 krj. pótlék
Őrmester	24 krj.	6 krj. pótlék
Hadnagy	1 frt. 30 krj.	1 frt. pótlék
Főhadnagy	1 frt. 40 krj.	1 frt. pótlék
Al százados	1 frt. 50 krj.	1 frt. pótlék
Fő százados 1 óra	80 frt.	2/3 rész pótlék.

HBML. IV. B. 1102/b. 1.

3.

DETRIK MIKLÓS VÁROSI KÉPVISELŐ JELENTÉSE

Somlyó, 1848. december 8.

Azokról, mik Nemzeti Őrseregünknek Kraszna Megyébeni átvonulása óta történtek, a tisztelt honvédelmi Bizotmányt ezennel értesíteni kötelességemnek tartom:

Folyó hó 11-én Bihar Megye határszélén eső széplaki állomáson értesültek a két gyalogos századok azon rendeletről, miszerint még e napon Somlyón keresztül, meg sem pihenve Zsibó felé Koroglánig kellett volna menniök: a lovas század pedig, mely tsak azon napon indult el Margitáról, útközben szinte rendeletet kapott Detsei kormánybiztostól, hogy kettőztetett menettel, bár mely későn is Somlyóra bemenjen. Azonban a gyalog századok a lovasságnak, s különösen Csapó parancsnoknak megérkezését be várni szükségesnek látták; s eképp December 1-ső napján a Debreceni öszves Nemzetőrség Somlyón egymással találkozva, december 2-án reggel Tiszti Kar tanácskozmányt tartott, melyből Csapó és Szöllősi századosok oly utasítással küldettek a kormánybiztoshoz Horoglánba, hogy miután a debreceni őrsereg mind a Városi hatóság utasítása, mind főkormánybiztos Hodosi úrnak Csapó parancsnokhoz intézett rendelete szerint a Szilágy- Somlyó vonalra, és határ szélekeni őrködésre volna ki rendelve; mint legmesszebről jövő serég a zsibói legszélsőbb védpontra, főleg mielőtt az állomány részéről pénzzel és elegendő lőszerrel is ellátva nem lenne, ne alkalmaztassék, s tekintőleg saját tűzhelyétől azon vidéki útjainak járhatatlansága miatt el ne szigeteltessék.

A nevezett küldöttek December 2-án tsak késő estve érkezhettek vissza Somlyóra, a Krasznán akkor együtt ült Hadi tanácsnak azon rendeletével, hogy az öszves Debreceni Sereg három ágyúival, nem különben ugyan azon a napon ide érkezett Mátyás, vagy Kossuth huszárok másfél századával december 3-án mulhatatlanul Alsó és felső Szoporra menjen, Szathmár megye határszélére. Ugyan ekkor egyszermind a Debreceni öszves sereg, a Kossuth huszárok ezredese gr. Mikes Kelemen parancsnoksága alá rendeltetett.

Az említett seregek tehát a mondott napon a most nevezett parancsnok vezénylete alatt innen hat órányi távolságra eső Szopor nevű két helyiségbe meg érkeztek késő estve, legalkalmatlanabb időben és úton: mennyibe az eső egész nap folyvást szakadt: a mellett a kellő számú szekerek hiánya miatt nemzetőreink közül körülbelül hatvanan ezen utat gyalog tenni kénytelenítettek. Az általás és meghülés miatt többen megbetegedtek, néhányan tüdőgyulladásba estek, ezek közt Pap Mórítz főtüzerünk is Somlyóra vissza kerülve ágyba esett és bár a nádalyozás után állapota könnyebbült, még mindig fekszik és gyógyítás alatt van.

Szoporon alig pihenhetett meg a hadsereg, s még ruháikat sem száríthatták meg vitézeink: midőn délután december 4-én már az első őrségek rendezettek: és mind a 7., mind a 9. gyalog századból egy-egy szakasz innen a közelebb eső falvakba um. Korondra és Bogdándra őrállás végett kiindított: késő estve pedig fővezéri parancs érkezett, hogy más nap, az az X-ber 5-én jókor reggel az összves sereg az ágyúkkal együtt menjen vissza Somlyóra.

Így tehát X-ber 5-én ismét vissza jöttünk Somlyóra, hová az előőrségre kiállított két szakaszok csak december 6-án estve érkezhettek meg, de alig érkeztek meg ezek, midőn ismét parancs érkezett, hogy a lovas századunk Hadadra, egyik gyalog századunk pedig vissza Korondra és Bogdándra vonuljon.

E parancsnoki rendelés következésébe miután a Debreceni Őrsereg szoporról visszatérve Somlyon csak egy nap lehetett együtt és e napon az ide mellékelt Napi parants kihirdetése mellett hadi lábra állított. December 7-én a lovasság Hadadra, a 7. gyalog század pedig Pfansmid százados vezérlete alatt a fentebb említett két őrállomási helyekre eltávozott – itt Somlyón helybe maradván a 9. gyalog század, kinek századosa jelenleg Debrecenben van, és a három ágyú, úgy szinte a Kossuth huszárok és ezeknek egész vezérkara....

December 7-én estvére az ideiglenes főparancsnok Czetz János és br. Vay Miklós Urak ide csak ugyan meg érkezvén nem késtünk Csapó százados úrral a tisztelt főparancsnokot szállásán megkeresni és a ... kívánatokat eleibe terjeszteni: ki is mind ezeket méltányolva kijelentette: hogy miután az újjonnan kinevezett főparancsnok Bem tábornok Csucsára már megérkezett, és ma vagy holnap itten szinte meg fog jelenni, azokat az új főparancsnok előtt részéről is támogatná, és Csapó Jánost, a debreceni három századok parancsnokát, mint őrnagyot,

mi szerint a hadi tanácsba mindenkor részt vezessen, néki bemutatni fogja. Tudatta továbbá, hogy váradról, mind az ágyúinkhoz, mind a puskákhoz elegendő mennyiségű töltények már megérkeztek. Végre a Debreceni Seregnek egy holnapi illetőségét br. Vay Miklósnál lévő álladalmi pénztárból utalványozta és azonnal kifizettetni rendelte. Egyébiránt az erdélyi határszélekre állított hadseregnek eddigi mozdulatait tekintve, úgy vélem, miként a tisztelt honvédelmi Bizottmány meggyőződve leszen azon legérdekesebb kívánatnak fontossága felől, hogy a Debreceni Sereg a hadi tanácsba képviseltessék ennél fogva célszerűnek látnám, ha a tisztelt honvédelmi bizottmány is maga helyén sürgetőleg fellépne, hogy a Debreceni három századoknak a Városi hatóság által megválasztott parancsnoka, lovassági főszázados Csapó János úr az Országos Honvédelmi Bizottmány által őrnagyi címmel felruháztassék miután a jelenlegi főparancsnok útolagos jóváhagyás reménye alatt maga is őtet, mint a hadi tanács leendő tagját, ilyennek kijelentette.

Kelt Somlyón December 8-án 1848.

Detrik Miklós
kiküldött képviselő.

HBML. IV.B. 1102/b. 1.

Detrik Miklós Debrecen város képviselőtestületének megbízásából kísérte el a debreceni nemzetőr századokat. Jelentését a debreceni Honvédelmi Bizottmánynak küldte meg. A főparancsnok elé terjesztett kérelmet a dolgozat tartalmazza.

History of the National Guards in Debrecen

István Gazdag

The institution of National Guards played an important part in the history of the Hungarian War of Independence. Its duty, as expressed by the Prime Minister on 22th March, 1848 was primarily maintenance of public order and security of property. The political and military leadership, because of the threatening attack of the army of Jellasits was forced to send the scantily equipped, poorly trained and undisciplined national guards to the battlefield. Despite fulfilling their operational tasks honestly, the guardsmen

committed serious errors, this is why the public and also the political leadership decided to re-organize the institution. On 19th March 1948 the Municipal Assembly in Debrecen adopted a decision of establishing the Local National Guard. The entrants were mainly college students, the population of the city first refrained themselves from joining, later, after the attack of Jellasits's army the number of applicants increased. In Debrecen there were 3,300 guardsmen in service, 12 infantry and 2 cavalry companies were established.

The Debrecen guardsmen fought in the southern parts of the country, in Transylvania and in the area of Tiszafüred. In July 1849, in the wake of the forthcoming Russian invasion the units of the Debrecen National Guards started to dissolve.
